

“Zonde van de tijd”

Leren in Nederland vanuit een economisch perspectief

Lex Borghans

Samenvatting van de rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Arbeidseconomie en Sociaal Beleid aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht op 1 december 2006 door dr. Lex Borghans.

Regelmatig wordt gezegd dat investeren in onderwijs heel belangrijk is. Als we kijken naar de tijdsbesteding van Nederlanders, blijken we echter al heel veel uren te leren. Voor elke twee uur die we werken besteden we een uur aan leren.

Is dit niet zonde van de tijd? Als we nog meer tijd aan leren gaan besteden zal er steeds minder tijd overblijven om te werken. Er moeten daarom afwegingen worden gemaakt. Niet alleen de vraag of we meer tijd moeten besteden aan onderwijs en leren is belangrijk. We moeten ons ook afvragen wat we willen leren, hoe we dit willen leren en wanneer dit het beste kan. Hierbij gaat het om een economische afweging.

In deze oratie ga ik in op vijf voorbeelden van afwegingen die in het onderwijs moeten worden gemaakt:

- Op welke leeftijd moeten kinderen beginnen met leren lezen en schrijven?
- Wat is de optimale tijdsbesteding op de basisschool?
- Hoe belangrijk is de keuze die middelbare scholieren maken voor een vervolgopleiding?
- Wat zijn de consequenties van leren in groepen voor de inzet van studenten?
- Wat is het nut van levenslang leren?

Wanneer moeten kinderen beginnen met leren lezen en schrijven?

Zo rond het zesde jaar komt het punt waarop we kinderen gaan leren lezen en schrijven. Het effect hiervan is nog merkbaar op 16-jarige leeftijd. Als kinderen een jaar eerder beginnen met lezen en schrijven hebben ze tien jaar later een achterstand van ongeveer een half jaar. Later beginnen betekent dus dat men meer leert in dezelfde tijd. Maar betekent dit ook dat het verstandig is om wat langer te wachten voordat met leren lezen en schrijven wordt begonnen? Het antwoord is nee. Het jongste kind heeft immers minder geleerd, maar heeft ook een voordeel op zijn oudere klasgenoten. Hij is nog steeds een jaar jonger. Dat betekent dat hij een jaar eerder kan gaan werken of nog een jaar kan studeren. Terwijl de leerachterstand ongeveer een half jaar is, is de voorsprong in tijd een vol jaar. De nettowinst is dus een half jaar. Dit komt volgens standaardberekeningen neer op een ongeveer vier procent hoger inkomen over de gehele levensloop.

Tijdsbesteding in de klas

Niet alleen wanneer leerlingen beginnen te leren, ook wat ze doen in de klas is van belang voor een economische analyse van het onderwijs. In de jaren negentig is veel geld uitgegeven aan klassenverkleining. Je kunt je afvragen waarom klassenverkleining er eigenlijk toe zou doen. Als klassen kleiner worden, gaan leraren minder klassikaal les geven en meer individuele aandacht aan leerlingen geven. Als een klas wordt verkleind van 30 naar 20 leerlingen gaat de leraar ongeveer vier procentpunt minder klassikaal lesgeven. De individuele aandacht per kind gaat omhoog van 1,9 naar 3,0%. Dat is een verhoging van meer dan 50%. Deze toename van individuele aandacht is echter niet groot genoeg om de totale lestijd per leerling constant te houden. Eén procent extra individuele aandacht kost immers vier procent klassikale lestijd. De vraag is dus opnieuw of dit niet zonde van de tijd is.

Los van de klassenverkleining lijkt het er op alsof op basisscholen steeds meer extra dingen op het programma komen te staan, waarbij gezelligheid in de klas belangrijker wordt en steeds minder uren les wordt gegeven in de kernvakken. Gegevens over de tijdsbesteding van leerlingen in de klas worden echter niet systematisch verzameld. Ik heb ter illustratie voor één klas op de basisschool cijfers verzameld. Hieruit komt naar voren dat een groot aantal lessen niet wordt gerealiseerd of een andere invulling krijgt dan het rooster suggereert: Maar liefst 18% van de lestijd wordt besteed aan zaken die niet gepland stonden op het lesrooster. Over de gehele basisschooltijd is dat meer dan een jaar.

De studiekeuze

De middelbareschooltijd is de periode waarin leerlingen moeten gaan nadenken over welke vervolgopleiding voor hen het meest geschikt is. Uit cijfers komt naar voren dat dit geen gemakkelijke keuze is. Veel leerlingen twijfelen. Een aanzienlijk deel van de leerlingen haakt na één of twee jaar vervolgstudie af en zo'n 20% van de afgestudeerden zegt achteraf gezien liever een andere opleiding te hebben gevolgd. Kennelijk was het beeld dat men had van het beroep waarvoor men op 16- of 17-jarige leeftijd had gekozen niet realistisch genoeg. Uit onderzoek blijkt dat het vermogen van jongeren om na te denken over de toekomst inderdaad belangrijk is voor een succesvolle studiekeuze. Iemand die in staat is zich een goed beeld te vormen van wat een opleiding hem op kan leveren, maakt dus minder snel een keuze waar hij achteraf spijt van heeft en gaat dus ook minder snel een tweede studie volgen. Dat spaart heel veel tijd in het onderwijs uit. Maar de gevolgen blijken verder te gaan. Studenten met een goed toekomstbeeld blijken ook harder te studeren en blijven minder lang hangen op de universiteit. Uit een conservatieve raming komt naar voren dat er jaarlijks 5,7 miljard euro verloren gaat doordat studenten langer studeren dan nodig is en een tweede opleiding gaan volgen.

Probleemgestuurd Onderwijs (PGO)

Als hoogleraar aan de Universiteit Maastricht kan ik natuurlijk niet voorbijgaan aan PGO: Probleemgestuurd onderwijs, het onderwijssysteem waarmee deze universiteit zich

een vernieuwende plek in de universitaire wereld verwierf. De factor tijd speelt een belangrijke rol in PGO. Bij PGO is de structuur complex. Studenten werken in groepen. Iedereen bereidt de groepsbijeenkomst voor, studenten bespreken de stof, stellen elkaar vragen en leggen elkaar dingen uit en werken dus samen aan het leerproces. Iedereen is dus een beetje docent en een beetje student. De tijd die men steekt in de voorbereiding van een groepsbijeenkomst is dus niet alleen nuttig voor de student zelf, maar ook van belang voor zijn medestudenten. Hier steekt een hardnekkig economisch probleem de kop op: Iedereen wil liever profiteren van voorzieningen, dan dat men er zelf aan bijdraagt. Als studenten elkaar verder helpen, kunnen ze zich permitteren om minder hard te studeren. Immers, in de groepsbijeenkomst praten anderen hen wel bij. Als een student minder doet zijn de gevolgen voor de groep echter veel groter dan bij traditioneel onderwijs. Het gevaar bij PGO is dat als iedereen zo gaat denken, alle studenten zich minder gaan inspannen. Uit de cijfers komt overigens naar voren de tijdsbesteding van studenten een algemeen probleem is dat niet alleen speelt bij PGO. Gemiddeld studeren ze slechts 30 uur per week.

Levenslang leren

De laatste jaren gaat veel aandacht uit naar levenslang leren. Waarom zou je iets gaan leren op latere leeftijd als je dit ook toen je jong was had kunnen doen? Jonge mensen hebben immers een veel langere terugverdientijd en voor hen zal het rendement dus veel groter zijn. Geboeid door de kloof tussen de beleidsretoriek en de economische argumentatie zijn we de argumenten in de discussie over levenslang leren onder de loep gaan nemen. Het blijkt dat de argumenten die genoemd worden feitelijk geen argumenten voor levenslang leren zijn. Bijna altijd gaat het om voordelen van leren als zodanig en niet om specifieke redenen om dit op latere leeftijd te willen doen.

De basisregel is daarom: Hoe jonger hoe beter. Er zijn echter een drietal economische argumenten waarom later leren toch zinvol kan zijn:

- Werken een activiteit waarvan mensen veel leren. Gemiddeld 31% van de werktijd wordt besteed aan taken waarvan mensen. Als men dingen kan leren zonder dat dit ten koste gaat van de productiviteit op het werk is het natuurlijk altijd rendabel om dit te doen.
- Vaak wordt de veroudering van kennis genoemd als reden voor levenslang leren. Dit blijkt niet te kloppen. Je kunt beter op jonge leeftijd extra leren en op de koop toenemen dat de kennis langzaam verdwijnt, dan te blijven investeren in het verzamelen van kennis. Wel kunnen verschillende soorten kennis complementair zijn. Een jurist moet bijvoorbeeld op de hoogte zijn van actuele ontwikkelingen in de wetgeving. Als deze kennis snel verouderd, maar de juridische basiskennis blijft bestaan, is het nuttig voor hem om te blijven leren. Door te investeren in de kennis die is verouderd, kan het rendement van de kennis die wel lang mee gaat op peil blijven.
- Verreweg de meeste uren die volwassenen aan onderwijs besteden hebben betrekking op opleidingen die we kennen uit het initiële onderwijs. Heel wat mensen starten ook nadat ze al een tijd gewerkt hebben een opleiding in het

beroepsonderwijs, HBO of universiteit. Waarom doen ze dit? Uit onze analyses komt naar voren dat het hierbij bijna altijd gaat om het herstellen van eerder gemaakte fouten. Aanvankelijk dachten ze dat het volgen van een opleiding niet nuttig was, of volgen ze een richting die ze later niet meer interessant vinden. Een betere studiekeuze op jonge leeftijd kan daardoor de behoefte aan leren als men ouder is aanzienlijk reduceren.

Conclusies

Leren is heel belangrijk maar het kost ook heel veel tijd. Om als maatschappij optimaal te profiteren van investeringen in kennis, moeten we dus goed nadenken over hoe we dit het beste kunnen doen. Om deze afwegingen goed te kunnen maken zijn nauwkeurige schattingen nodig van de effecten van veranderingen in het onderwijs. Om ons onderwijssysteem echt te innoveren is het nodig om hierbij een professionele aanpak te gaan hanteren.

Goede data zijn hiervoor cruciaal. Door de computerisering komen er in het onderwijs steeds meer gegevens beschikbaar waarmee we de lange-termijn-effecten van onderwijs kunnen analyseren. Door te besluiten al deze gegevens te bewaren en toegankelijk te maken voor onderzoek, zal in de toekomst meer kennis beschikbaar komen over de keuzes die in het onderwijs gemaakt moeten worden. Deze inzichten zullen van groot belang zijn om doelgerichte innovaties in het onderwijs door te kunnen voeren. Daarnaast is het voor de verdere innovatie van het Nederlandse onderwijs van groot belang om systematisch te experimenteren met de opzet van het leerproces. In Maastricht hebben we onlangs het Netwerk Sociale Innovatie opgericht. Het doel van dit netwerk is om onderzoek uit te voeren dat nodig is voor dergelijke sociale innovaties in het onderwijs maar ook op andere maatschappelijke gebieden.